

реалізації визначених пріоритетних напрямів розвитку ресторанного бізнесу.

Список літератури

1. Ігнатієва, І. А. Стратегічний менеджмент: теорія, методологія, практика [Текст] / І. А. Ігнатієва. – К. : Знання України, 2005. – 249 с.

2. Кабушкин, Н. И. Менеджмент гостиниц и ресторанов [Текст] / Н. И. Кабушкин, Г. А. Бондаренко. – 3-е изд., перераб. и доп. – Мн. : Новое знание, 2002. – 386 с.

3. Голубков, Е. П. Маркетинговые исследования: теория, методология, практика [Текст] / Е. П. Голубков. – М. : Издательство «Финпресс», 2003. – 496 с.

Отримано 31.03.2010. ХДУХТ, Харків.

© С.М. Осипенко, Р.М. Бугріменко, Т.С Чайковська, 2010.

УДК 65.016«312»

Т.В. Ков'ях, асп.

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО ВИДОВІ ПРОЯВИ

Досліджено існуючі теорії розвитку підприємств і виділено їх змістовні характеристики. Запропоновано новий підхід до класифікації видів розвитку підприємства.

Исследовано существующие теории развития предприятий и выделено их содержательные характеристики. Предложено новый подход к классификации видов развития предприятия.

The existing theories of development of enterprises have been studied and their substantial characteristics sorted out. A new approach to classification of kinds of development of the enterprise has been offered.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Складність, безперервність і швидкість змін, які відбуваються на сучасних підприємствах зумовлюють існування різних векторів розвитку на підприємствах, з одного боку, та наявність значної кількості теоретичних поглядів на його закономірності, цикли, видові прояви – з іншого. У силу того, що кожна теорія спирається на різні аспекти розвитку підприємства та має свою емпіричну основу, виникає необхідність їх систематизації та обґрунтування тих, що більшою мірою відповідають завданням розвитку сучасних підприємств у динамічних зовнішніх умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі положення теорій розвитку підприємства та його видові прояви висвітлено в пра-

цях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців: Л. Грейнера, І. Айзедіса, Н.Д. Кондрат'єва, В.С. Пономаренка, О.В. Раєвнєвої, І.О. Богатирьова, Н.П. Масленнікова, В.А. Гаврилюка, Т.В. Матренко, Ю.Д. Міросенко, А.К. Тереханова та ін. Наявність широкого кола теорій свідчать про неусталеність більшості з них, відсутність загальнови-знаної наукової парадигми і, відповідно, необхідність їх аналізу, систематизації та визначення спільних і дискусійних положень.

Мета та завдання статті. Метою даної статті є вивчення змістовних аспектів існуючих теорій розвитку, їх систематизація та класифікація видів розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток підприємства завжди посідав важливе місце в числі ключових об'єктів управління. Починаючи безпосередньо з моменту створення підприємства, основною вимогою життєздатності прийнятої бізнес-моделі справедливо вважаються орієнтири його розвитку, які закріплюються в стратегічних або тактичних планах. Актуальні практичні проблеми розвитку привернули увагу значної кількості науковців, дослідження еволюції поглядів яких на сутність і спрямованість розвитку підприємства дозволило визначити, що існують історично перші (найбільш теоретично сформовані) та сучасні теорії розвитку.

Генезис теорій розвитку підприємства починається з наступних систем наукових поглядів на його природу: «теорія спрямованого розвитку підприємств», «теорія циклічного розвитку підприємств» та «концепція життєвого циклу підприємств».

Відповідно до теорії «спрямованого розвитку підприємств», розвиток підприємств трактується як сукупність переходів від одного стану внутрішньої та зовнішньої рівноваги до іншого аналогічного стану, сформованого потоковими обставинами і факторами [1-3].

Основи теорії «циклічного розвитку» закладено в роботах Н.Д. Кондрат'єва та інших вітчизняних і зарубіжних науковців [4-6]. Підґрунтям цієї теорії стали емпіричні свідчення щодо періодичного виникнення економічних криз у розвитку соціально-економічних систем різних рівнів. Таким чином, можна зробити висновок, що підприємства розвиваються циклічно від однієї фази кризи до іншої, а критерієм виміру фази розвитку було обрано економічну ефективність, яка періодично виявляє тенденцію до зростання та зниження під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників [7]. Концепція «життєвого циклу підприємства» детально розглянута в праці В.С. Пономаренка, який виділив особливості підприємства на різних стадіях його розвитку [8]. Відповідно до позиції В.С. Пономаренка, розвиток підприємства можна трактувати як життєвий цикл, який характеризується низкою часових

етапів і має такі стадії: народження, дитинство, батьківство, рання зрілість, розквіт сил, повна зрілість, старіння, оновлення.

Дещо інший погляд на стадії життєвого циклу наведено в працях І. Богатирьова. Згідно з його думкою, в концепції «життєвого циклу» розвиток підприємства аналізується за критеріями витрат та отриманих результатів від моменту створення соціально-економічної системи до моменту її ліквідації як організаційно самостійного утворення [9-13]. Теоретичною основою цієї теорії є закон спадаючої віддачі економічних ресурсів і характер розвитку ринків [7]. Слід відзначити, що проаналізовані теорії розвитку підприємства не суперечать одна одній, а відображають еволюцію розуміння процесів змін.

У числі сучасних теорій оригінальний погляд на розвиток був викладений В.А. Гаврилюком та Т.В. Матренко у спільній праці «Ступені розвитку» [14]. Розглядаючи розвиток із філософської точки зору, автори вважають, що він проходить через 5 основних ступенів: невідзначеного, визначеного, наявного, реального та дійсного буття, яке відповідно відображають:

- становлення нового як такого;
- новий стан, що виник на основі трансформації старого;
- відособлене буття нового, але на основі старого;
- його існування на власній основі, але в умовах, що дісталися від старого;
- функціонування нового як самодостатньої, яка розвивається сама по собі субстанції.

Досить цікавою та оригінальною можна вважати, модель розвитку Айзедіса, в основі якої лежить уподібнення підприємства живому організму [16]. Як показує модель, до розквіту доживають далеко не всі підприємства, за розквітом неминуче слідує бюрократизація бізнесу, а потім смерть. Модель Айзедіса визначає низку небезпек, які чекають підприємство на шляху свого розвитку, але не дає відповіді на питання: до якого організаційного стану підприємство повинне прагнути, щоб подовше затриматися у фазі розквіту?

Інший зарубіжний вчений Л. Грейнер, пропонує розглядати розвиток через проходження підприємством критичних точок. Він виділяє п'ять стадій організаційного розвитку (заснованих, відповідно, на творчості, керівництві, делегуванні, координації та співпраці), відокремлених одна від одної моментами організаційних криз. Шлях від однієї стадії розвитку до наступної компанія проходить, долаючи відповідну кризу даного перехідного періоду [17]. Недоліками даної теорії є те, що вона, по суті, виражає те, що всі зміни в організації є запрограмованими. З 70-х років, коли була створена теорія, багато підприємств

дійсно пройшли стадії, аналогічні вказаним у моделі Л. Грейнера. Не дивлячись на це, некоректно стверджувати, що будь-яке сучасне підприємство обов'язково пройде вказаний шлях.

Сучасними російськими науковцями Ю.Д. Міросенко та А.К. Терехановим була розроблена інша модель організаційного розвитку, що спирається на досвід проектної роботи в компаніях різного масштабу, проведенні досліджень внутрішніх і зовнішніх передумов організаційного розвитку, а також на аналізі шляхів подолання кризових точок [15]. На відміну від концепції Л. Грейнера, дана модель відображає залежність рівня розвитку компанії від витрат на її організаційний розвиток. Такий підхід відкриває можливості керівництву практично оцінювати закономірності кризових явищ, з якими вони можуть зіткнутися, виробити кроки їх подолання шляхом організації регулярного управління бізнесом, а також ухвалювати грамотні рішення з реструктуризації діяльності.

Вищенаведені теорії для більшої наочності відобразимо в узагальнюючій таблиці (табл. 1).

Таблиця 1 – Узагальнена характеристика теорій розвитку підприємства

Назва	Характеристика
1	2
Теорія спрямованого розвитку	Сукупність переходів від одного стану внутрішньої та зовнішньої рівноваги до іншого аналогічного стану, сформованого потоковими обставинами і факторами
Теорія циклічного розвитку	Підприємства розвиваються циклічно від однієї фази кризи до іншої, а критерієм виміру фази розвитку було обрано економічну ефективність, яка періодично виявляє тенденцію до зростання та зниження під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників
Теорія життєвого циклу	Розвиток трактується (за В.С. Пономаренко) як життєвий цикл, який характеризується низкою часових етапів і має такі стадії розвитку організації: народження, дитинство, батьківство, рання зрілість, розквіт сил, повна зрілість, старіння, оновлення; за думкою І. Богатирьов розвиток підприємства аналізується за критеріями витрат та отриманих результатів від моменту створення соціально-економічної системи до моменту її ліквідації як організаційно самостійного утворення

1	2
Філософська точка зору	Розвиток проходить через 5 основних ступенів: невизначеного, визначеного, наявного, реального і дійсного буття
Модель розвитку Айзедіса	В основі якої лежить уподібнення підприємства живому організму
Концепція розвитку за Л.Грейнером	Розглядає розвиток через проходження підприємством п'ять стадій організаційного розвитку (стадія розвитку, заснованого на творчості, керівництві, делегуванні, координації та стадія розвитку, заснованого на співпраці)
Сучасна теорія розвитку, розроблена Ю.Д. Міросенко та А.К. Терехановим	Спирається на досвід проектної роботи в компаніях різного масштабу, проведені досліджень внутрішніх і зовнішніх передумов організаційного розвитку, а також на аналізі шляхів подолання кризових точок

Звичайно, підвищений інтерес до процесу змін широкого кола вітчизняних і зарубіжних науковців зумовив виділення та розгляд ними значної кількості видових проявів розвитку підприємства. Вагомим внеском у теорію розвитку підприємств можна вважати дослідження І.О. Богатирьова, який виділяє 13 класифікаційних ознак розвитку [7]: за масштабом змін у соціально-економічній системі підприємства, за якістю змін у соціально-економічній системі підприємства, залежно від об'єкту змін у соціально-економічній системі підприємства, залежно від характеру змін, залежно від типу тренду, залежно від динаміки змін у соціально-економічній системі підприємства, за природою ключового критерію, залежно від рівня невизначеності процесів, залежно від основи змін у соціально-економічній системі підприємства, залежно від можливості управління змінами, залежно від корпоративної стратегії, залежно від складності змін у соціально-економічній системі підприємства, залежно від мети змін.

Хоча здійснена автором класифікація є досить повною та комплексною, але, на наш погляд, вона теж виключає з розгляду деякі вагомні аспекти діяльності підприємства. Так, певні рішення, що стосуються змін у діяльності підприємств, можуть мати конструктивний характер або деструктивний. Конструктивізм розвитку полягатиме у його використанні формалізованих методів та засобів, які становлять основу планування достовірного поступального розвитку. Деструктивний розвиток матиме місце у випадку наявності руйнівних тенденцій і мо-

же призвести або до революційного розвитку підприємства, або до його регресу та занепаду.

Інноваційний розвиток відбувається в першу чергу за рахунок розробки нових технічних продуктів, що можуть дозволити збільшити ефективність діяльності. Адаптаційний розвиток є своєрідним пристосуванням до умов зовнішнього середовища: коли з'являються нові інноваційні розробки, підприємству слід їх втілити для скорочення конкурентного розриву.

Розвиток залежно від рівня планування може бути у вигляді поступового та стимульованого. Поступовий розвиток передбачає у своєму здійсненні низку ретельно обміркованих дій, і займе досить тривалий час. Але за умов швидкозмінного зовнішнього оточення та великої кількості інноваційних розробок, для багатьох підприємств характерний стимульований розвиток, що буде давати приріст ефективності діяльності головним чином за рахунок нових видів діяльності. Сучасні підприємства, провівши аналіз своєї господарської діяльності, можуть виявити резерви росту свого підприємства. Але не обов'язково, щоб ці резерви одразу були використані. Тому вважаємо за потрібне виділити перспективний (знайдені резерви росту ще не реалізовані) та реальний (використання в роботі підприємства знайдених можливостей) види розвитку.

Виявлені та втілені у роботу підприємства резерви зростання не завжди будуть давати результати, тому слід виділити такі види розвитку, як реалізований та нестійкий. Для розвитку підприємству не завжди достатньо наявності власних ресурсів, тому розвиток може відбуватися як за рахунок власних (ізоляційний), так і запозичених (відкритий).

Узагальнюючи висловлені пропозиції, нами пропонується розширити класифікацію видових проявів розвитку на підприємстві за рахунок введення наступних класифікаційних ознак (табл. 2).

Таблиця 2 – Видові прояви процесів розвитку на підприємстві

№ з/п	Класифікаційна ознака	Видові прояви	Коротка характеристика
1	2	3	4
1	Залежно від спрямованості змін	Конструктивний розвиток	Досягається шляхом використання формалізованих методів та засобів
		Деструктивний розвиток	Відбувається за наявності руйнівних тенденцій

Продовження табл. 2

1	2	3	4
2	Залежно від ступеня новизни змін	Інноваційний розвиток	Забезпечується інноваційними розробками
		Адаптаційний розвиток	Здійснюється під впливом зовнішніх умов
3	Залежно від ступеня планування	Поступовий	Здійснюється через низку ретельно обміркованих кроків
		Стимульований	Стрибокподібний, головним чином за рахунок нових видів діяльності
4	Залежно від ступеня впровадження	Перспективний	Знайдені резерви росту ще не реалізовані
		Реальний	Використання в роботі підприємства знайдених можливостей
5	Залежно від ступеня завершеності	Реалізований	Резерви росту «втілені в життя» та дають результати
		Нестійкий	Існує вірогідність припинення розвитку
6	Залежно від ступеня взаємодії з зовнішнім оточенням	Ізоляційний	Здійснюється за рахунок власних ресурсів підприємства
		Відкритий	Має місце взаємодія з зовнішнім середовищем

Висновок. Таким чином, вивчення різних теорій розвитку підприємства дозволило встановити, що кожна з них формує власне бачення щодо сутності та спрямованості розвитку підприємства. Кожна розглянута модель характерна для того часу, коли вона була створена. Головна причина еволюції теорій – зміна зовнішнього оточення підприємства. Умови ведення бізнесу змінювались, тому й еволюціонували і теорії розвитку підприємства. Історично перші концепції описують процес розвитку в цілому на підприємстві та надають уявлення про розвиток як явище (його характеристики, особливості). Дані теорії не суперечать одна одній, а лише показують, як змінювалась думка про цей процес. Сучасне ж викладання теорії «життєвого циклу» дещо інше, воно розширюється завдяки більш детальній характеристиці підприємства на кожній стадії розвитку. У наш час перспективною теорією

вважаємо модель розвитку системи управління компанією, яка була розроблена Ю.Д. Міроненко та А.К. Терехановим. Ця модель має практичну спрямованість та дозволяє тверезо оцінювати рівень розвитку конкретної компанії, а також виробляти конкретні заходи щодо подолання виникаючих проблем бізнесу.

Список літератури

1. Мельник, Л. Г. Экономика развития [Текст] : учебное пособие / Л. Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2000. – 450 с.
2. Нуреев, Р. Теория развития: неокласичные модели становления рыночной экономики [Текст] / Р. Нуреев // Вопр. Экономики. – 2000. № 5. – С.145–159.
3. Пуятин, Ю. Стратегия развития предприятия [Текст] / Ю. Пуятин, А. Пушкарь, А. Трилед // Бизнес-Информ. – 1998. – №23–24. – С.109–113.
4. Гринченко, С. Н. Феномен оптимизации, адаптации и эволюции [Текст] / С. Н. Гринченко // НТИ Сер.1, Орг. и методика информ. работы. – 1999. – № 6. – С.20–30.
5. Губанов, С. Цикличность — форма кризисности [Текст] / С. Губанов // Экономист. – 1998. – №1. – С.63–75.
6. Динкевич, А. Закономерности экономического развития (проблемы методологии) [Текст] / А. Динкевич // Економічний розвиток. – 2001. – № 11. – С.71–80.
7. Богатирьов, І. О. Ефективність розвитку підприємств [Текст] / І. О. Богатирьов // Формування ринкових відносин в Україні : збірник наук. праць. – К. : НДЕІ, 2003. – Вип.7–8 (26–27). – С. 73–79.
8. Пономаренко, В. С. Стратегічне управління розвитком підприємства [Текст] : навчальний посібник / В. С. Пономаренко, О. І. Пушкар, О. М. Тридід. – Харків : ХДЕУ, 2002. – 640 с.
9. Алексеев, Н. Эволюция систем и организационное проектирование [Текст] / Н. Алексеев // Проблемы теории и практики управления. – 1998. – №4. – С. 73–78.
10. Ансофф, И. Х. Новая корпоративная стратегия [Текст] / И. Х. Ансофф. – СПб. : Питер, 1999. – 416 с.
11. Ансофф, И. Х. Стратегическое управление [Текст] / И. Х. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
12. Ногачевский, А. Кризисы роста [Текст] / А. Ногачевский // Стратегии. – 2003. – № 8 – С. 23–27.
13. Сирополис Николас, К. Управление малым бизнесом [Текст] : руководство для предпринимателей / К. Сирополис Николас; пер. с англ. – М. : Дело, 1997. – 672 с.
14. Гаврилюк, В. А. Основные ступени развития [Текст] / В. А. Гаврилюк, Т. В. Матренюк. – К. : Слово, 2006. – 48 с.
15. Ефремов, В. С. Стратегическое управление в контексте организационного развития [Текст] / В. С. Ефремов // Менеджмент в России и зарубежом. – 1999. – №1. – С. 7–10.

16. Adizes, I. Corporate Lifecycles: how and why corporations grow and die and what to do about it [Text] / I. Adizes. – N.J. : Prentice Hall, 1988. – 361 p.

17. Грейнер, Л. Е. Эволюция и революция в процессе роста организаций [Текст] / Л. Е. Грейнер // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер., Менеджмент. – 2002. – № 4. – С. 76–94.

Отримано 31.03.2010. ХДУХТ, Харків.

© Т.В. Ков'ях, 2010.

УДК 338.246

С.О. Зубков, канд. екон. наук, доц.

А.О. Колесник, канд. техн. наук, ст. викл.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Наведено результати дослідження сутності економічної безпеки підприємства та запропоновано її авторське визначення.

Приведены результаты исследования сущности экономической безопасности предприятия и предложено ее авторское определение.

The results of research of the essence of enterprise economic security are resulted and its author's definition is proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах розвитку економіки України велика кількість підприємств переживають спад виробництва та реалізації продукції, є збитковими та знаходяться в кризовому чи передбанкротному стані. Головні причини цього лежать в площині інерції структури виробництва, його технологічній недосконалості, фізичному та моральному зносі основних фондів, відсутності чітко визначених пріоритетів державної науково-промислової політики, що дозволила б провести необхідну реструктуризацію потужностей і підвищити ефективність виробництва. Така ситуація є джерелом небезпеки як для держави в цілому, так і для кожного підприємства зокрема. Це все доводить актуальність і необхідність розгляду проблеми економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем фінансування займаються багато вчених, як вітчизняних, так і закордонних. Так, варто відзначити праці таких дослідників, як Г.В. Козаченка, В.П. Пономарьова, Є.А. Олейникова, С.М. Шкарлета та ін.

Аналіз праць присвячених визначенню поняття економічна безпека підприємства виявив різноманітність поглядів, які інколи вступа-